

יציאה למלחמת הרשות

סוגיות הש"ס - ירושלמי ובבלי כאחד, כמו גם הכרעות הפוסקים במהלך הדורות, הבחינו היטב בין מלחמות מצווה-חובה²⁷¹ ובין מלחמות רשות, הן בהגדרה הן להלכה.²⁷² במשנה סוטה (ז, ח) נאמר:

במה דברים אמורים²⁷³ במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצווה הכל יוצאין אפילו "חתן מחדרו וכלה מחופתה" (יואל ב, טז). אמר רבי

דין של שבעים ואחד..."; וראה רמב"ם, פירוש המשנה, שם: "אבל מלחמת הרשות למדנו אותה ממה שהיה דוד עושה, לפי שלא היה יוצא למלחמת הרשות אלא עד שמקבל הסכמת סנהדרי גדולה, כמו שמפורסם אצלנו ממנהגיו עליו השלום. ומלחמת הרשות, היא מלחמת עמון ומואב וישמעאל ודומיהם. ומלחמת מצווה, היא מלחמת עמלק ושבעה עממין בלבד"; וראה תוי"ט שם.

273. "במה דברים אמורים" - מוסב על מה שנאמר שם (ח, ב ואילך): "ודברו השוטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישוב לביתו... ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו וגו'... ומי האיש אשר ארש אשה וגו'... כל אלו שומעין דברי כהן מעורכי מלחמה וחוזרין ומספקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים...". ובכן, במה דברים אמורים שיש שאינם יוצאים למלחמה, ויש שלמצער חוזרים מעריכת הלחימה עצמה ומסייעים בדרכים אחרות, כמבואר שם

271. על ההבחנה בין "מלחמת מצווה" ובין "מלחמת חובה", ראה משנה, סוטה ח, ז; ירושלמי שם ח, י; בבלי, שם מד ע"ב; וראה ר"ש גורן, "מלחמת מצווה ומלחמת רשות", מחניים סט (תשכ"ב), עמ' 5-15; שם צז (תשכ"ה), עמ' 6-16; ר"ש אריאלי, משפט המלחמה, סי' א, עמ' יא-טו; רש"י זוין, לאור ההלכה, ירושלים תשס"ד, עמ' י-יג, פד-צ; ר"צ שכטר, בעקבי הצאן, עמ' רח-רט; ר"י קופמן, הצבא כהלכה, עמ' א-י. אשר לשאלה אם מותר לנהל "מלחמת רשות" גם כיום הזה, ראה רמב"ם, הל' מלכים ה, ב וספהמ"צ שורש יד (ור' שם במהדו' ר"י קאפח, הערה 58); שו"ת אמרי אש יו"ד סי' נב; שו"ת משיב מלחמה ח"א עמ' קטז-קכו; עינים למשפט ברכות ג ד"ה ונמלכין בסנהדרין וד"ה ושואלין באורים ותומים; עמוד הימיני סי' טז, כד; רש"י זוין, שם; שו"ת בני בנים ח"א סי' מג, ועוד.

272. וראה משנה, סנהדרין א, ה: "...ואין מוציאין למלחמת הרשות אלא על פי בית

יהודה, במה דברים אמורים²⁷⁴ במלחמת מצוה אבל במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו "חתן מחדרו וכלה מחופתה" (שם).

א. גדרה של מלחמת רשות

מה היא "מלחמת רשות"? בירושלמי (סוטה ח, י) אמרו שרבי יהודה²⁷⁵ "היה קורא למלחמת הרשות מלחמת מצוה, אבל במלחמת חובה הכל יוצא". ביאר שם רב חסדא, כי המחלוקת שבין חכמים לרבי יהודה היא זו: "רבנין אמרין מלחמת מצוה זו מלחמת דוד, מלחמת חובה זו מלחמת יהושע. רבי יהודה היה קורא מלחמת רשות כגון אנן דאזלין עליהון,²⁷⁶ מלחמת חובה כגון דאתיין אינון עלינון".²⁷⁷ למעשה, מבחינה זו כל המלחמות המדוברות - מחויבות, אם בשל מצוות כיבושה של ארץ ישראל ואם בשל ההגנה על עם ישראל, בשני מצבים: מצב שבו עם ישראל הותקף ועליו להגן על עצמו; ומצב שבו עם ישראל מגן על עצמו בדרך של יוזמת מלחמת מנע. לפי זה, לא בא המונח "רשות" אלא לבטא מונח יחסי, אך אליבא דאמת מלחמה זו אינה "רשות" במשמעות הרווחת של המושג,²⁷⁸

שבאלו זקוקים לרשות הסנהדרין", זאת בשונה ממלחמת מצווה שאליה יכול המלך להוציא את העם גם ללא נטילת "רשות". עם זאת, עי' בשו"ת אגרות משה, חו"מ ח"ב סי' עח: "...אני סובר שענין מלחמה, כיון שנוגע לפיקוח נפש, צריך ציווי מיוחד ואורים ותומים וסנהדרין אף במלחמת מצוה... וזה דבר ברור ומוכרח שלא שייך לפלוג ע"ז..."; אם כי הדגיש שכותב זאת להלכה ולא למעשה: "לא דנתי כלום אף לא במחשבה איך להכריע, כי לא שייך שישאלו ממני מי שבידם במלכות השולטת בא"י עניינים אלו, והיה עצם הנידון לפני בזה רק לבטלה, וגם לא ברור לפני איך לדון וכ"ש שלא שייך לפני להשיב...".

במשניות הקודמות.

274. כאמור בהערה הקודמת.

275. השווה חילופי הגרסאות שעליהן מצביע קרבן העדה שם, וכך יישוב קושיית מראה הפנים (שם) על הרמב"ם. וראה התייחסות ר"ש גורן לחילופי הגרסה: "מלחמת מצוה ומלחמת רשות", מחניים סט (אייר תשכ"ב), עמ' 6.

276. כלומר: מלחמת מנע.

277. כלומר: מלחמת הגנה.

278. בהתאם, בשו"ת מקום שמואל (אלטונה תצ"ח) סי' ח, ביאר שהמונח "רשות" אינו מגדיר את מהותה של המלחמה אלא רק את ההליך: "ומה שנקראים מלחמות אלו רשות, הוא משום

שאינה תלויית-חובה ולא תלויית-מצוה.²⁷⁹ ואולם בבבלי (סוטה מד ע"ב) כללו במונח "רשות" מלחמה יזומה שכלל לא באה לשם הגנה על העם מפני אויביו. אחר שהקדים והבהיר ר' יוחנן כי "רשות דרבנן זו היא מצוה דרבי יהודה, מצוה דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה":

אמר רבא, מלחמות יהושע לכבש דברי הכל חובה, מלחמות בית דוד לרווחה דברי הכל רשות, כי פליגי למעוטי עובדי כוכבים דלא ליתי עלייהו,²⁸⁰ מר קרי לה מצוה, ומר קרי רשות; נפקא מינה²⁸¹ לעוסק במצוה שפטור מן המצוה.²⁸²

כלומר, מחלוקתם העיקרית מתמצית בהגדרת מלחמת מנע, אם כ"מצוה" ואם כ"רשות". לעומת זאת, הכול מודים ש"מלחמות יהושע לכבש" הן "חובה", כשם שהכול מודים ש"מלחמות בית דוד לרווחה" הן "רשות". הנפקות שצוינה היא "לעוסק במצוה שפטור מן המצוה".

לגבי חובה רשות קרי לה, אעפ"כ מצוה מדאורייתא היא; ועי' בשדי חמד, מערכת חמץ ומצה, סי' יד אות י, ומה שהביא שם מר' שלמה הכהן מוילנא; וראה משנ"ב סי' תרלט ס"ק כד. בענייננו, נראה ש"רשות" שבביאור הירושלמי דומה לתפילין, בעוד ש"רשות" שבביאור הבבלי שלהלן דומה לשחיטה.

280. בגדר זה של "למעוטי", בהלכותיו וביחס להשמטת הרמב"ם את העניין, עיין בחזון איש, או"ח סי' קיד סק"ב.

281. ראה שו"ת אמרי אש יו"ד סי' נב ד"ה וקצת קשה, שדן בשאלה מדוע צוינה רק נפ"מ זו ולא נפ"מ נוספת: "אם מותר לצור למעוטי נכרים תוך ג' ימים קודם שבת".

282. ראה עמוד הימיני סי' יד, שם ביאר ר"ש ישראלי עניין זה: מלחמת רשות אינה חובת היחיד אלא חובת הציבור, ולכן ליחיד אין פטור של "עוסק במצוה". מלחמת מצוה - לעומת זאת - היא חובת כל אחד

279. משל למה הדבר דומה? לפער שבין מצוות תפילין ובין מצוות שחיטה. מצוות תפילין היא חובה המוטלת על האדם, בעוד שמצוות שחיטה אינה אלא הנחיה הלכתית לאדם המעוניין לאכול בשר כיצד יוכל לעשות זאת. ור' חזקוני שמות יב, יח: "...יש לך דברים שמקבלים שכר בעשייתם ועונש כשאין עושים אותם, כגון מצה בלילה הראשון, ויש לך דברים שאין מקבלים שכר בעשייתם ועונש כשאין עושים אותם, כגון מצה מליל ראשון ואילך. ומ"מ מצות שבעת ימים מצות תאכלו כתיב, כלומר אם אכל מצה כל שבעת הימים קיים הפסוק זה של שבעת ימים מצות תאכלו". ועי' בחידושי החת"ס לפסחים לה ע"א ד"ה שבעת ימים, שהביא תימוכין לחזקוני, ור' גם שו"ת חת"ס יו"ד סי' קצא. וכן היא שיטת הגר"א, מעשה רב, אות קפה: "שבעת ימים תאכל מצות - כל שבעה מצוה ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה, שהיא חובה, ומצוה

בהתאם: מלחמות יהושע לכבש ויתר מלחמות המצווה והחובה, העוסק בהן "פטור מן המצוה"; לעומת זאת, מלחמות בית דוד לרווחה, שאינן "מצוה", העוסק בהן אינו פטור מן המצווה.²⁸³ בין כך ובין כך נמצאנו למדים ש"מלחמות בית דוד לרווחה" - מותרות. כלומר, מותר למלך ליזום מלחמה שכל עניינה "רווחה" לעם ולמדינה.²⁸⁴ כך הגדיר הרמב"ם (הל' מלכים ומלחמותיהם ה, א-ב)²⁸⁵ את סוגי המלחמות, והבחין ביניהן:

א. אין המלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצוה. ואי זו היא מלחמת מצוה, זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם,²⁸⁶ ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו.

ב. מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד.

בספרות התנאים", שנתון המשפט העברי כח (תשע"ד-תשע"ה), עמ' 45-110; ס' כהן, "מלחמה 'פסולה' במסורת היהודית", המסורת הפוליטית היהודית לדורותיה, תש"ע, עמ' 335-357.
285. ראה גם את דברי הרמב"ם בפיהמ"ש סנהדרין א, ה, וכן שם ב, ד וסוטה פ"ח; ומעין זה ברע"ב סנהדרין שם; וראה ספר החינוך מצוה תכה ומאירי סנהדריו ב ע"א.
286. לשאלה אם גדר זה נוהג - אם במלואו ואם בחלקו - גם במצב של אויב הצר על עיר, ולא על כל ישראל, ראה חזון איש, או"ח סי' קיד סק"א; וראה גם שו"ת צפנת פענח, ירושלים תשכ"ה, סי' קה; שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' ט, פרק ב אות י; חוות בנימין ח"א סי' יז אות ו; באר מרים על הל' מלכים, ה, א אות א עמ' ד ד"ה ויסוד לזה; אמרות מלך על

ואחד, ולכן יש בה גדר של "עוסק במצוה" ביחס לכל אחד ואחד. וראה לו גם במשפטי שאול, ארץ ומדינה, סי' קכט.
283. לסיבה שלא צוינה נפקות ראשונית של חובת הכול לצאת ללחימה או של הענקת פטור לחלק מהאנשים, ראה רש"י, סוטה מד ע"ב ד"ה רשות דרבנן וד"ה מצוה דרבנן, שבאמת "לאו מידי אשמעינן בהא". כלומר, מאחר שבעניין זה אינם חלוקים, לכן נזקקו לנפקות "העוסק במצוה פטור מן המצוה", והשווה כנסת הגדולה על הרמב"ם הל' מלכים ה, א: "אבל רבינו לא ניחא ליה לומר דכדי נקטה, ולכן מפרש הסוגיא באופן שונה, שבאמת יוצר נפקות, עיי"ש.
284. אך ראה ד' הנשקה, "מלחמת הרשות - האמנם הלגיטימיות מוסכמת? עיון

רש"י - לעומת זאת - הגדיר כמלחמת מצווה רק את "מלחמת יהושע שהיתה לכבוש את ארץ ישראל".²⁸⁷ משמע אפוא שכל יתר המלחמות הן בגדר "מלחמת רשות".

ב. היתר היציאה למלחמת רשות

בין כך ובין כך, קיים היתר ליציאה למלחמה אשר מגמתה ותכליתה לא נועדו אלא להרחיב את גבול ישראל ולהעצים את גדולתו ושמעו של המלך. אמת, להוצאה זו למלחמת הרשות מגבלות שונות, ומהן - בראש ובראשונה - עצם היתר היציאה, כאמור במשנה (סנהדרין א, ה) וברמב"ם (שם): "מלחמת מצווה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת; אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד". ועדיין, אחר כל האמור ובהתחשב בכל ההליך, אין מניעה לצאת למלחמת "רשות", למלחמת "הרוחה", למלחמה שעניינה הרחבת גבולות הארץ והעצמת שם המלך והמלוכה. מהי אותה "הרוחה", ומה מקורו של היתר זה? והרי הדברים אומרים לכאורה דרשונו: הכיצד זה רשאי המלך לסכן את חייליו בעבור מטרה שאינה אלא "הרוחה"?

בבבלי ברכות (ג ע"ב - ד ע"א)²⁸⁸ תיארו בפרוטרוט את ההליך שהוביל את דוד ליציאה למלחמת רשות שמטרתה רווחה כלכלית:

כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו [אצל דוד

לז; עמוד הימיני סי' יד; שו"ת בני בני ח"א סי' מג (ושם ח"ב סי' נב, עמ' רז-רח); משפט המלחמה, עמ' יב-יג; הצבא כהלכה, עמ' ז-ח הערה 15. וראה מאמרי "הגדרתן ההלכתית של מלחמות מדינת ישראל במשנת הרב הרצוג", ספר הזכרון משואה ליצחק, עמ' 311-322; ובספרי שלמי שמחה סי' יט.
288. ראה גם סנהדרין טז ע"א (וברכות נט ע"א).

הל' מלכים, שם, חידושים אות ו.
287. רש"י סנהדרין ב ע"א ד"ה במלחמת הרשות (וראה ערוך לנר, שם, ד"ה במלחמת; וכן מרגליות הים, שם); השווה רש"י עירובין יז ע"א ד"ה למלחמת הרשות וסוטה מד ע"ב ד"ה אבל במלחמת מצוה (ושם לה ע"ב ד"ה ה"ג); ור' מש"כ תלמיד רש"י במחזור ויטרי, אבות ה, כא. וראה ר"ש גורן, מחניים סט (תשכ"ב), עמ' 5-7, ובספרו תורת המועדים עמ' 168-169; שו"ת היכל יצחק או"ח סי'

המלך], אמרו לו אדוננו המלך, עמך ישראל צריכין פרנסה. אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה. אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחולייתו.²⁸⁹ אמר להם, לכו ופשטו ידיכם בגדוד.²⁹⁰ מיד יועצים באחיתופל ונמלכין²⁹¹ בסנהדרין²⁹² ושואלין

לצבא במלחמת רשות או מצוה להיות שואל באורים ותומים ועל פיהם יתנהג בעניינם... וידוע שהמלחמות וכבוש הארצות לא יהיה אלא במלך ובעצת סנהדרי גדולה וכהן גדול... וזו היא באמת מצוה לא עצה בלבד והיא לדורות...; ועיי"ש במגילת אסתר, שכתב שסברת הרמב"ן נכונה. ועיי"ש בס' חמדת ישראל - לרמ"ד פלאצקי - קונט' נר מצוה סי' צה, דף פה טור ג ד"ה ברמב"ן; ועיי"ש בס' אמרות מלך על הרמב"ם שם. עם זאת, יציין שבאגרות משה, חו"מ ח"ב סי' עת, טען שגם הרמב"ם סבור שאין לצאת לשום מלחמה - כולל מלחמת מצווה, כמלחמת עמלק ושבעת עממים - ללא הסכמת ב"ד הגדול: "שענין מלחמה, כיון שנוגע לפיקוח נפש, צריך ציווי מיוחד ואורים ותומים וסנהדרין אף במלחמת מצווה כמלחמת עמלק...". תימוכין לכך ניתן להביא מלשון הרמב"ם עצמו, שבסוף הקדמתו לספר המצוות כתב: "וידוע שהמלחמה וכבוש הארץ לא יהיה אלא במלך ועל פי סנהדרי גדולה וכהן גדול", ללא אזכור כל הבחנה בין המלחמות השונות. אך השווה עם לשון הרמב"ם שבמהדורת ש' פרנקל, שם, גרסה שונה במעט, אשר יש שרצו לטעון שאפשר לתוחמה למלחמת רשות בלבד; ועיי"ש גם במהדורות ר"ח העליר ור"י קאפת. וראה שו"ת דברי יציב חו"מ סי' פא.

292. ראה משנה, סנהדרין א, ה: "ואין מוציאין למלחמת הרשות אלא על פי בית

289. לביאור העניין, ראה רש"י, ברכות ג ע"ב וסנהדרין שם ד"ה ואין הבור מתמלא מחולייתו, ובתוספות שם ושם ד"ה אין הבור מתמלא מחולייתו - פרשנות ר"י ופרשנות ר"ת; וראה י' אליצור, "חוליית הבור - לשון ומציאות חיים", לשוננו נה, א-ב (תשנ"א), עמ' 55-73, שסקר מגוון שלל ביאורים לביטוי, תוך שהוא מעמיד זאת במבחן הריאליה הארצישראלית ומקבילתה - הריאליה הבלבית.

290. ראה מרגליות הים, סנהדרין טז אות כב, שהדברים מכוונים לפשיטה על גדודי העמלקי שפשטו בארץ והפריעו לכלכלת המדינה: "אי-בטחון שלט במדינה על ידי הגדודים המסתננים, ולכן לא היו אפשרויות לעם להתפרנס, לא מעבודת אדמה שהגדודים בזזו את היבול, ולא על ידי סחר עמים...".

291. הכרעת הרמב"ם (הל' מלכים ה, ב) היא שדרישה זו של היועצות אינה נצרכת בכל שנוגע ליציאה למלחמת מצווה, והיא ייחודית למלחמת רשות בלבד: "מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד"; וראה הרב הרצוג, תחוקה לישראל א, עמ' 133, בהנמקת ההלכה. אך ראה רמב"ן, סוף ספר המצוות, שכחת הלאוין: "...שיראה לי שמצוה על המלך... להוציאם

באורים ותומים.²⁹³ אמר רב יוסף: מאי קרא? (דכתיב) "ואחרי אחיתפל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב" (דברי הימים א כז, לד), אחיתופל - זה יועץ, וכן הוא אומר "ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים" (שמואל ב טז, כג);²⁹⁴ בניהו בן יהוידע - זה סנהדרין, ואביתר - אלו אורים ותומים, וכן הוא אומר "ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי" (שם כ, כג);²⁹⁵ ולמה נקרא שמם כרתי ופלתי, כרתי - שכורתים דבריהם, פלתי - שמופלאים בדבריהם; ואחר כך "שר צבא למלך יואב" (דברי הימים, שם).

כלומר, עילתה הבלבדית של יציאה זו למלחמה אינה אלא כלכלית, ולחילופין הרחבת גבולות הארץ מעבר לשטחה המקודש והמובטח.²⁹⁶ למרות שברי כי "כְּזָה וְכָזָה תֹאכַל הַחֶרֶב" (שמואל ב יא, כה), וצפויים אם

בניהו מבניהו בן יהוידע, וי"ל דמסתמא ממלא מקום אביו היה וכי היכי דאביו היה מסנהדרין גם הוא היה מהם. וראה תוס' סנהדרין טז ע"ב: "ושמא שני בניהו בן יהוידע הוי, אחד אביו של יהוידע ואחד בנו"; ור' מהרש"א שם, וכן תוספות יום טוב על משנת סנהדרין שם, ד"ה ואין מוציאין למלחמת וכו'.

296. ראה רמב"ם הל' מלכים ה, א: "... מלחמת הרשות - היא המלחמה שנלחם עם שאר העמים [שאינם שבעה עממים] כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו"; וראה לו בפירוש המשנה סנהדרין א, ה: "מלחמת הרשות היא מלחמת עמון ומואב וישמעאל ודומיהם [וכאן לא ציין מלחמה להרווחה כלכלית]. ומלחמת מצוה, היא מלחמת עמלק ושבעה עממין בלבד" [וכאן לא הזכיר עזרת ישראל מיד צד].

דין של שבעים ואחד". וראה רמב"ם, פירוש המשנה, שם: "אבל מלחמת הרשות למדנו אותה ממה שהיה דוד עושה, לפי שלא היה יוצא למלחמת הרשות אלא עד שמקבל הסכמת סנהדרי גדולה כמו שמפורסם אצלנו ממנהגיו עליו השלום"; וראה לעיל הערה 291. וראה נצי"ב, מרומי שדה עירובין מה ע"א: "והא שכתבנו דמלחמה שרי גם ברשות, זה אינו אלא במלך... אבל כאן שלא היה דוד עדיין מלך, ודאי היה אסור לסכן אנשים אם לא במלחמת חובה".

293. ראה גם בבלי, סנהדרין טז ע"ב. **294.** והעיר התוספות יום טוב למשנת סנהדרין שם: "ותמיהני, דהוי ליה להביא קרא דלעיל מהך קרא, דואחרי אחיתופל דכתיב (דברי הימים א כז) ואחיתופל יועץ למלך".

295. וראה תוס' ברכות ד ע"א ד"ה בניהו זה סנהדרין: "וא"ת היכי פשיט יהוידע בן

כן ליפול חללים, הן מצד האויב הן גם מצד ישראל, ובכל זאת מפורש שמלחמה כזו מותרת;²⁹⁷ והדברים אומרים דרשוננו.

ג. "כִּזָּה וְכִזָּה תֹאכַל הַחֶרֶב"

לאמתו של דבר, לדידם של חז"ל, פרשיות המלחמה שעליהן דיברה התורה (דברים כ-כא) מוסבות גם על מלחמות רשות: "כי תצא למלחמה על אויבך ונתנו ד' אלוקיך בידך ושבת שביו (שם כא, י) - במלחמת הרשות הכתוב מדבר" (רש"י על אתר, על פי חז"ל בספרי שם קצ, קצח). ושם (דברים כ, ה), בהקשר זה של מלחמות, נאמר: "פן ימות במלחמה".²⁹⁸ הכתוב עצמו מודע אם

לפי רצונו במקום סכנה יותר מהראשון, וכן יעקב אבינו העמיד בני השפחות ראשונים, ולא קשה כלל. אלא שאני מלחמה, דאין בו איסור סכנת נפשות כלל, ורק בשבת אסור מלחמת הרשות כידוע. ומש"כ רש"י הראיה מדוד שמסר עצמו, לא משום שלא היה רשאי אלא למה עשה כן, הלא לא היה בזה טובת כלל ישראל, אלא טובת איזה עיר בדבר שבממון - אלא משום שהיה ספר ונוגע לכלל ישראל. ויותר נראה דהראיה היא מדהיה רשאי ללחום, וזהו הפירוש בסמוך אי שרי אי אסור. והא שכתבנו דמלחמה שרי גם ברשות, זה אינו אלא במלך, והיינו דאי בשבת דף נ"ה ובקדושין מ"ג א', מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו וכמוש"כ שם בחי', אבל כאן שלא היה דוד עדיין מלך, ודאי היה אסור לסכן אנשים אם לא במלחמת חובה. והיינו דתנן נכרים שצרו על עיירות ישראל, אין יוצאין עליהן בכלי זיין ואין מחללין את השבת. משמע דרישא בחול איירי, ואסור להביא לידי סכנת מלחמה". וראה להלן הערה 302.

298. בשל כך קבעה המשנה (סוטה ח, ב-ז) שיש המוחרגים מלחימה ורק מסייעים

297. ראה העמק דבר, בראשית ט, ה: "אימתי האדם נענש בשעה שראוי לנהוג באחוה, משא"כ בשעת מלחמה ועת לשנוא אז עת להרוג, ואין עונש על זה כלל, כי כך נוסד העולם, וכדאי" בשבועות ל"ה מלכותא דקטלא חד משיתא לא מיענש, ואפי' מלך ישראל מותר לעשות מלחמת הרשות אף על גב שכמה מישראל יהרגו עי"ז" (ור' שם בהרחב דבר); ושוב כתב כך הנצי"ב בהעמק דבר לדברים כ, ח: "...אין המלך מוזהר מלעשות מלחמת הרשות הגורם סכנת נפשות..."; וראה לו גם מרומי שדה, עירובין מה ע"א: "פירש"י ד"ה והא לא באו - ואעפ"כ מסר דוד עצמו להציל, משמע דאם לא היה סכנת נפשות, היה אסור לדוד ליכנס במלחמה, שהיא ודאי סכנת נפשות. ובסמוך פירש"י אי שרי אי אסור ושבת היתה, ותיפוק ליה ששאל אי שרי משום סכנה, ובאמת מותר למלך להילחם אפילו מלחמת הרשות, ואינו חושש לסכנת נפשות, דשאני סכנת מלחמה משארי סכנות. תדע דביבמות דף ע"ט שקיל וטרי הש"ס, בהא שהעמיד דוד שבעה איש מבני שאול, וכי משוא פנים יש בדבר, והרי בכל המלחמות מעמיד שר הצבא

כן היטב, ומפורשות, לסיכון הנפשות שבמלחמת הרשות, שבכל זאת הותרה.

זאת ועוד - דבר זה אמור גם כאשר כמות החללים עלולה, ואף צפויה, להיות מרובה ביותר.²⁹⁹ כך ביארו התוספות את אמרתו של שמואל במסכת שבועות (לה ע"ב): "מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מיענשא, שנאמר 'כרמי שלי לפני האלף לך שלמה' (שיר השירים ח, יב) למלכותא דרקיעא, 'ומאתים לנוטרים את פרי' (שיר השירים שם) למלכותא דארעא".³⁰⁰ וביארו התוספות (שם): "בהוצאה למלחמת הרשות קאמר".³⁰¹ משמע, לא זו בלבד שלכול ברור כי בדרך הטבע בכל מלחמה צפויים

מאחור, שמא ייפגעו ואף ייהרגו בלחימה: "ודברו השוטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישוב לביתו... ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו וגו'... ומי האיש אשר ארש אשה וגו'... כל אלו שומעין דברי כהן מעורכי מלחמה וחוזרין ומספקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים... במה דברים אמורים במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה".

299. ר"ש ישראלי, עמוד הימיני, סי' יד, הציע תחילה (שם אותיות ב-ג) שמלחמות ישראל - כל עוד הן נעשות כדין וכהלכה - הן ניסיות, ואין בהן כל חלל וכל הרוג. אם כך הדבר, אזי אכן אין בהן כל סיכון, וזאת אף במלחמת רשות, ובלבד שהיציאה אליה והתנהלותה נעשו על פי כל גדרי ההלכה. ואולם, אחר שהמקורות - כאמור להלן - מורים אחרת, דחה הוא עצמו את הגישה הזו, עיי"ש (אות ד). בשל כך סמך לבסוף את דבריו על מה שנכתב במשפט כהן - שיובא להלן - וגדר משפטי המלוכה. והשווה להלן הערה 302.

300. ראה חידושי הרשב"א וחידושי

הריטב"א שם: "והא דאמרינן כל מלכותא דקטלא חד משיתא דעלמא לא מיענשא, דכתיב האלף לך שלמה מלכותא דרקיעא, פי' דהיינו ארבעה חולקי דעלמא מתים בדרך כל הארץ או על פי סנהדרין דשכינה עליהם ואין רשות למלך לדונן להרגן בדיני המלכות וכדכתיב האלף לך שלמה דסבר שמואל שהוא קודש, ומאתים לנוטרים את פרי מלכותא דארעא שיכול להרגן בדיני המלכות והוא חלק חד משיתא, וכן פי' הרב רבנו מאיר הלוי ז"ל...".

301. פרשנות זו של תוספות אינה מוסכמת, ראה לדוגמה רש"י שם, שלידו כלל לא במלחמה עסקינן אלא "באנגריא דעבודת המלך". וראה מהרש"א על אתר, חידושי הלכות, תוס' ד"ה דקטלא חד כו' שהבהיר את פשר הסתייגותם של התוספות מביאור רש"י: לשון "דקטלא", שבסגנון הגמרא, "לא משמע להו באנגריא כפרש"י אלא [דקטלא ממש]. ומשמע להו דבמלכי ישראל איירי קרא, בהוצאה למלחמת הרשות, דבמלחמת מצוה כתיב לא תחיה כל נשמה"; וראה מאמרי "לחימה בשטח רווי אוכלוסיה אזרחית", תחומין כג (תשס"ג),

להיות חללים - כאמור (לעיל) "כִּזָּה וְכִזָּה תֹאכַל הַחֶרֶב" - אלא שיציאה למלחמה זו מותרת³⁰² אפילו אם סך החללים יגיע לכלל סך גבוה ביותר של שישית מהאוכלוסייה (!), וזאת אף שמדובר במלחמת רשות

הצלתו ברור כל כך". וראה ילקוט הערות לשו"ת אמרי אש, בשלהי מהדורת פערל, בני ברק תשע"ג, עמ' תנג הערה ב, בטעמו של דבר, מדוע "באמת אין במלחמה איסור של מכניס עצמו לסכנה", וביארו זאת לפי הנצי"ב, העמק דבר, הנ"ל הערה 297. ועי' בשו"ת חת"ס חו"מ סי' מד ד"ה והנה: "אפי' אי צריך למקטל, כגון למלחמותיו, כמ"ש תוס' שם, כיון דצורך נטירת הכרם הוא, היינו תיקון המדינה, שפיר דמי"; ור' שו"ת לבושי מרדכי, מהדו"ת או"ח סי' קעד, שממנו עולה שמלחמה אינה בהכרח סכנת נפשות, "דא"כ לא היה דוד המלך ע"ה עושה מלחמת רשות כ"כ להרווחה... ש"מ דלא מקרי סכנת נפשות". עם זאת, הוסיף שם שאולי יש להבחין בין מלחמות קדומות למלחמות ימינו: "אפשר בזמן הזה, במלחמה הנוראה בכמה כלי משחיתים ואבני בליסטראות, הוה עכ"פ סכנת נפשות"; וראה עוד שו"ת גוב"י, מהדו"ת יו"ד סי' י; וילקוט הערות, שם, עמ' תנד, הערה ג.

גישה שונה ראה בשו"ת שם אריה (לרא"ל בלחובר) יו"ד סי' כז, דף לט טור ג, ד"ה ודע: "...ודאי בדברים כאלו אשר הם לצורך העולם אין איסור כלל וכו', וכן בכל דבר שהוא לצורך העולם כמו לרדת למלחמה דהוי ודאי סכנה שרי ואף במלחמת הרשות". כלומר, לדידו היתר ההסתכנות במלחמה אינו שונה מההיתר של יציאה למדבר או של הפלגה בספינה - הסתכנות בדברים שכבר "דשו בהם רבים". וראה

עמ' 26 הערה 32. כאמור לעיל הערה 300, הרשב"א והריטב"א ביארו בדרך שונה. 302. וראה שו"ת אמרי אש (למהר"ם אש - הרב מאיר אייזנשטט) יו"ד סי' נב: "ואף גם בעת המלחמה, מכל מקום נראה כי אין היוצא למלחמה כמאבד עצמו לדעת ח"ו, דאם כן היה מלחמת רשות כמוסר עצמו לסכנה, ועובר על ונשמרתם (דברים ד, טו), ולא היה אדונינו דוד המלך ע"ה מרבה במלחמות הרשות. ובסוטה דף מד ע"ב מלחמת בית דוד לרווחה דברי הכל רשות, יעיין שם ברש"י, ומבואר שם דלא מקרי אפילו עוסק במצוה לפוטרו מן המצוה [וצריך לומר דלא מקרי אפילו עוסק בצרכי הרבים, דמבואר (בשו"ע או"ח) בסי' ע' סעיף ד' דפטור מקריאת שמע, וצ"ע], ואפילו הכי לא היה דוד המלך ע"ה נמנע ממלחמה [ויעיין בסוף שבועת העדות - שבועות לה ע"ב, ובתוס' שם ד"ה דקטלא]... הרי דמותר ללחום מלחמת הרשות. ומשמע מן הסתם אף על פי שאין אורים ותומים, כמו בבית שני שחסרו אורים ותומים (יומא כא ע"ב). ואף גם בזמן שהיו אורים ותומים, לא יצאו מספק סכנה, דהרי כל היוצא למלחמת וכו' (שבת נו ע"א)... וכן בזמן בית שני, נראה דלא נמנעו מלכי בית חשמונאי הכשרים לצאת למלחמה לרווחה. ויעיין בגטין (מז ע"א תוס' ד"ה ר"ל), שכתבו לא היה מזלזל בעצמו כל כך, ולא כתבו לא היה עושה איסור כזה, משמע מפני שסמך על חכמתו לא עבד איסורא, אף דלפי הנראה לא היה

שמצוותית וביטחונית כלל אינה מחויבת. לא בכדי כניסה למלחמה למרות ההסתכנות הכרוכה בכך הייתה אחד ממסריו של הכוהן משוח המלחמה. כך הדגיש הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה קצא): "ציוונו שנמנה כהן... משוח מלחמה... יעוררו העם למלחמה ויביאם להסתכן בנפשם..."³⁰³.
אגב כך, לא למותר לציין את שקבע החזון איש³⁰⁴ כי דין "הפטורים"

גדול קונין במעט המעות שיש להם סחורה אף שאם לא יצליחו יפסידו המעט שיש להם, ואיכא אינשי שלא ירצו לקנות במעט המעות שלהם כשאיכא ספק שיפסידו המעט שיש להם, וכן אפשר גם חלוקי דעות מצד טבעיות דהאינשי לענין החיות, לכן לא נבטל דעתם של תרוייהו, ול"ד למה שמותר לחלל שבת על חיי שעה לכולהו אינשי ואינו תלוי בדעת האדם...". וראה עוד שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' ק; שם חט"ו סי' לז; שם ח"כ סי' מג; רש"ז אורבך, מוריה רמג-רמד (טבת תשנ"ז), עמ' מא ובמנחת שלמה ח"א סי' ז; ר"צ שכטר, בעקבי הצאן, סי' לד; ר"י שטיינברגר, אישי יובל, עמ' 109; ר"י קמינצקי, "יציאה לעבודה של אדם מקבוצת סיכון-גבוה", מכת מדינה, גיצן תשפ"א, עמ' 50; ר"מ הלפרין, "עשרים שנים במחיצת הגר"ז גוסטמאן...", אסיא קיז-קיח, (מרחשון תשפ"א), עמ' 223.

303. ראה גם נאום יהודה המקבי, מקבים א ג, נט, במהדורת א' כהנא: "כי טוב לנו למות במלחמה ברעות עמנו וקדשנו, וכאשר יהיה הרצון בשמים כן יעשה"; וראה בספרי שלמי שמחה, עמ' 210-215: "נאומי יהודה המקבי".

304. חזון איש, או"ח, עירובין, ליקוטים, סי' קיד אות ו סק"ג.

הרצאתו של הרב מאיר שלזינגר, "כניסה מחושבת לסיכון - היבט הלכתי", הכינוס השנתי הראשון לרבנים ולרופאים בנושא גניקולוגיה, פוריות ויילודים לאור ההלכה, פסח תשנ"ב (אפריל 1992), שהעלה כי במקרים רבים "סכנה" היא מושג יחסי התלוי בהשקפתו האישית של כל אדם, וההלכה מתחשבת בכך. בהקשר זה ראה גם שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ג סי' לו: "ובדבר אם מחוייב החולה ליכנס בסכנת החיי שעה בשביל ספק חיים הרגילין לאינשי... בספק השקול מסתבר שאין לחייבו, דאם הוא חס על חיי שעה שלו הודאין ואינו רוצה ליכנס בספק לאבד זה בשביל ספק שירויח עוד זמן, ודאי רשאי... דדין התורה תלוי בזה בדעת האינשי דכיון שחזינן דלאינשי עדיף ספק חיות גמור מודאי חיי שעה, לכן אמרינן דמותר גם מדיני התורה ליכנס בספק הצלת חיים גמורים אף שמסכן בזה ודאי דחיי שעה שלכן לא חיישינן, וכיון שתלוי בדעת האינשי... שכן מותר מדיני התורה... ולענין זה איכא בעלות להאדם על חיותו... לכן מסתבר שאם החולה אינו רוצה משום שעדיף לו חיי השעה הודאין מספק חיים המרובין רשאי שלא להתרפאות... דאפשר יש שעדיף להם יותר חיי השעה הודאין מספק חיים המרובין, דהרי כן חזינן בעניני ממון שאיכא אינשי שבשביל ספק ריוח

מעריכת מלחמה, לא נאמר אלא רק כאשר הם אינם נחוצים לניצחון במלחמה. לא כן כאשר במהלך המלחמה נוכחים לדעת שעזרתם נצרכת לניצחון במלחמה,³⁰⁵ שאז פשוט הוא שהם אינם פטורים אלא חייבים "בשביל פיקוח נפש והצלת העם". דבר זה אמור גם במלחמת רשות: "... וכן במלחמת רשות, אינן פטורין אלא בזמן שאין נצחון ישראל תלוי בהם, שמספר הצבא שצורך בהן יש בלעדן, אבל אם יש צורך בהן חייבין לבוא לעזרת אחיהם... אם יש צורך בהן לנצחון המלחמה אפי' חתן מחדרו יוצא אף שנכנסו מתחילה למלחמת רשות". מכאן, שמלחמת רשות עשויה לכלול - ולסכן, כמובן - גם "חתן מחדרו", בונה בית חדש, נוטע כרם וכו'.

ד. "הלכות צבור שאני"

ועתה, שאל עצמך ותהה: כיצד זה הותר לסכן נפש מישראל, ועל אחת כמה וכמה סיכון סך מרובה מאוד של נפשות חללי ישראל, ואף חללי אומות העולם, וכל זאת אך ורק למטרת הרווחה ולהגדלת שמעם, פרסומם וכבודם של המלך, המלוכה והמדינה?
מרבן הראי"ה קוק בשו"ת משפט כהן (סי' קמג, עמ' שטו-שטז) ניסח כלל יסודי הגורס כי מעמד הכלל והלכות הציבור שונים מהותית ממעמד הפרט והלכותיו. בין יתר ראיותיו מצויה גם סוגייתנו - היתר ההסתכנות במלחמת רשות:

...ע"כ עניני הכלל דמלחמות יוצאים הם מכלל זה ד"וחי בהם", שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא, ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה! אלא דמלחמה והלכות צבור

305. לעומת זאת - מדגיש החזו"א - אם מלכתחילה ידוע שייזקקו להם, אין לצאת למלחמת רשות: "...מתחילה אין נכנסין למלחמת רשות אם אי אפשר להילחם בלעדי החזרין, ולאחר שנכנסו למלחמת רשות בחיל מסוים, אם ראו שצריכים להוסיף חילים אין לוקחים את אלה שנצטוינו עליהם להחזירם בזמן שיש

המספר הדרוש בלעדן. ואע"ג דהשתא הם עולים עלינו, ואילו מתחילה עלו אויבינו עלינו היתה נחשב כמלחמת מצוה, מ"מ כיון שנכנסנו למלחמת רשות מתחילה יש להחזירים זכותם, כל זמן שאפשר להילחם ע"י אחרים. אבל אם יש צורך בהן לנצחון המלחמה, אפילו חתן מחדרו יוצא, אף שנכנסו מתחילה למלחמת רשות".

שאני. ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה, שהיו ודאי רבים ונמסרים באומה... וכל אלה ועוד כיו"ב הם שרידים שנשארו לנו ממשפטי המלוכה,³⁰⁶ שהם אינם ע"פ גדרי התורה של הלכות יחיד...³⁰⁷ ומהם ג"כ דיני המלחמה, בין מלחמת מצוה ובין מלחמת רשות, וא"א ללמוד מזה למקום אחר. אבל החובה התדירית למסור נפש היחיד בשביל הכלל, היא משום מגדר מילתא והוראת שעה, וצריך לשקול את הענין...

ועוד הוסיף (שם, סי' קמד, עמ' שלה) כי "מלחמת הרשות שהיא נעשית על פי בית דין של שבעים ואחד, יש בה תרי טעמי: מיגדר מילתא להוראת שעה שזה תלוי לפי דעת בית דין וראות עיניהם, ולטובת האומה הרוחנית והגשמית, שהם אחוזות תמיד זו בזו, וגם משום כוח משפט המלוכה". מפורשת אם כן בדבריו הבחנה יסודית, מהותית ועקרונית, שבין היחיד ובין הכלל. נידון דנן מבהיר זאת באופן בולט ומובהק: בעוד שבוודאי אסור לסכן נפשו של כל יחיד ויחיד מישראל, הרי שבה בשעה עתים שכן מותר לסכן נפשות, ואפילו הרבה מאוד נפשות, כאשר עוסקים בענייני הכלל.³⁰⁸

לעשות לו דרך ואין מוחין בידו". לעניין זה של שני ספרי התורה, ועומק משמעו של ס"ת הייחודי למלך, שב הרב כמה וכמה פעמים. ראה משפט כהן עמ' רעד; מאמרי הראיה, עמ' 385, ור' שם עמ' 173; פתיחה למסכת סנהדרין (קיץ תרצ"ד), תחומין ז (תשמ"ו), עמ' 276; וראה גם עיטור סופרים, א, עמ' ז. והשווה אגרות הראיה א, סג - התייחסות הרב קוק בשנת תרס"ז לשאלה של נוהג ציבורי במושבה באר טוביה: "הנני מוצא להודיע לכבודם בזה שדעתי נוטה בדרך הקרוב לדין תורה, כי דין תורה גמור קשה להעמיד בעסקים ציבוריים"; וראה לעיל הערה 1.

308. השלמה לכך, ראה ליקוטים מכת"ק של הראי"ה, אוצרות הראי"ה, ו,

306. דוגמה נוספת, ראה ר"ש ליברמן, תוספת ראשונים, ב, עמ' 160, ד"ה הרשות לא ניתן לה אלא סייף בלבד: "...והנה בתוספתא כאן (סנהדרין שילהי פ"ט) נשרדה לנו רק הלכה אחת מדיני המלך, אבל במקורות שלנו היו בוודאי כמה הלכות בעניין זה מדיני המלך, כפי שרואים מדברי הרמב"ם...". וראה ר"צ קפלן, מלך ביפיו, ירושלים תשס"א, עמ' קסד.

307. "ובמקו"א בארתי, שגם אלה יש להם מקור בתורה, אלא שדרכי הדרשה בזה נמסרו לכל מלך כבינתו הרחבה ומשו"ה צריך שיכתוב לו שני ס"ת, וכ"א לשם קדושה מיוחדת, ועל הס"ת ששייך לכל בן ישראל נאמר לבלתי רום לבבו ולבלתי סור וגו' אעפ"י שבס"ת דמצד המלוכה מלך פורץ

דברים דומים מצאנו אצל הגרי"ז בחידושו על התורה, הפטרת פרשת בשלח:

”זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה” (שופטים ה, יח)... דזה שאין משגיחין במלחמה על סכ”נ זהו מדיני מלחמה, דהרי יוצאין גם למלחמת הרשות אף שאין שם מצוה כלל, אבל המצוה היא ככל מצות שבתורה שנדחין מפני סכ”נ... והנה דבורה אמרה לברק כי יקח עמו עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבלון, אבל שאר השבטים לא היתה עליהם חובת מלחמה זו רק היו מחוייבין לבוא לעזרה בשביל חובת החרם תחרימם המוטלת על כל ישראל. וזהו שאה”כ כי זבלון ונפתלי חרפו נפשם גם למות במלחמה זו, כי במלחמה אין משגיחין על סכ”נ, אבל שאר השבטים אם כי היו מחוייבין לבוא לעזרה ולקיים מצות החרם תחרימם, אבל לא היו מחוייבין להכניס עצמם לסכ”נ, כי המצוה היא כשאר מצות שבתורה שנדחין מפני סכ”נ.

טעמו של היתר סיכון נפשות זה על מה שאינו אלא ”רשות”, התבאר על ידי הרב שאול ישראלי (עמוד הימיני, סי’ יז, עמ’ ריד-רטו), כאשר התייחס גם למישור כללי וגם למישור נקודתי - נידון דנן:

נראה שיסוד הדברים הוא שכל מה שנוגע לשלום הציבור או סילוק נזק ממנו, הכל נחשב כפיקוח נפש, כי כל מה שכרוך בשלום הציבור יש בו בעקיפין עניין עם פיקוח נפש. פרנסת היחיד, לדוגמא, אין בה משום פיקוח נפש, אבל אם הציבור יהא מחוסר פרנסה, אפילו

טובת הכלל היא באותה שעה לנגד העינים ולא ישגיחו על הפרט. וזהו החידוש של היתר המלחמה, שה’וחי בהם’ נבחן במקרה זה מצד כלל ישראל ותועלתו, היינו שכלל ישראל ינצח ותרום ידו על אויביו, כלומר ’וחי בהם’ הכללי. משא”כ שלא במלחמה קיים ועומד הציווי האישי על כל או”א, והוא צריך לשקול זאת מבחינת ’וחי בהם’ הפרטי שלו.”

תשע”ה, עמ’ 104: ”נראה שעיקר הטעם שאין במלחמה ג”כ איסור רציחה, משום שבמלחמה עוסקים בתכלית כלל האומה, או כלל המין האנושי, ואין משגיחים על הפרטים”. וראה ר”ש ישראלי, עמוד הימיני, סי’ יד אות ד, הוסיף, בביאור העניין: ”ונראה עוד להטעים הדבר, כי במלחמה תוכן הדברים שכלל ישראל נהפך לגוף אחד, ולא בתור פרטים אנו מסתכלים עליהם, כי

אם אין זה נוגע ללחם, הרי לא יימלט שבאחד מבין הרבים יהא כזה שהוא צריך לאוכל יותר משובח, באופן שאצלו זה יכול להיות פיקוח נפש. וכן כל מלחמה שהיא מביאה הרווחה, ועל ידי זה ניתנת אפשרות לטפל יותר בחולים ותשושים, מה שאינו קיים בזמן שהתנאים הכלכליים הם ירודים. וכן מלחמה שהיא להרבות שמעו של המלך, יש להניח שעל ידי זה יפחדו האויבים מלבוא, וירבו אלה המעוניינים לבוא אתו בברית, מה שגם כן מביא למצב כלכלי יותר טוב, ועל ידי זה מתרבה בריאות הציבור. וכן עניין של סילוק הנזק בציבור בעניין הגחלת,³⁰⁹ אמנם זה מצד עצמו אינו מסוכן, אבל הרי ייתכן שהניזוק לא יוכל לצאת לעבודה, וייתכן גם שהוא בודד ולא יוכל להגיד למישהו שיבואו לעזור לו, ועל ידי כן יכול הדבר הקטן הזה להביא לידי פיקוח נפש. וכיוצא בזה מיני ציורים, שאם אנו חושבים על זה לגבי היחיד הרי זה רחוק, שאין לחשוש מזה, ומכל מקום, באופן ציבורי הרי זה קורה סוף סוף, ולגבי פיקוח נפש גם זה מובא בחשבון.

מעין זה - גם אם בהקשר אחר - מצאנו בשמו של הרב ש"ז אורבך, שהבחין ברורות בין נטילת סיכון של יחיד לנטילת סיכון של ציבור. בשל הבחנה זו הוא הכריע את דינו של חייל בשונה מדינו של אזרח, גם את מדובר במציאות זהה (לכאורה):

השואל היה בחור ששירת בצבא בחיל המודיעין, שם הצליחו לעלות על רשת תקשורת של מדינה עוינת, ולפענח את הצופן שלה. תפקידו של החייל היה לעסוק בפענוח הצופן באמצעות מחשב. הפענוח היה, כמובן, כרוך בחילול שבת. טענתו למפקדיו הייתה, שבשבת ברצונו לפענח רק חלק מהשדרים, אלו שלדעתו קיימת לגביהם סבירות גבוהה שהם נוגעים לישראל... ניגשנו יחד להגרש"ז לשאול לחוות דעתו, והוא פסק כי החייל חייב לפענח את כל השדרים... למרות שאין כל הבדל בהלכה בין פיקוח נפש של

309. ראה לעיל פרק א: "גחלת של מתכת".

יחיד ושל רבים, ואף על ספק פיקוח נפש של יחיד מחללין שבת, בכל זאת יש הבדל גדול ביניהם ברמת הסיכון הנחשבת לפיקוח נפש... למשל, אנשים אינם נרתעים מנסיעות בין עירוניות, על אף שיש בהן אחוז סיכון מסוים, נניח של אחד ל-10,000. אבל אין כל ספק שראש מדינה אשר ייטול סיכון של אחד ל-10,000 על מדינתו ייחשב כבלתי אחראי למעשיו, דעל ציבור דרגת סיכון כזו נחשבת לסכנה. ולפיכך פסק הגרש"ז שעל החייל לפענח את כל השדרים, כיוון שהנידון בהם הוא בטחון המדינה, אף על פי שאותו אחוז של סיכון לגבי אדם פרטי לא היה נחשב לפיקוח נפש.³¹⁰

ואחרי הכול, עדיין קשה להניח שעל "רשות" גמורה שאין בה שום רובד מצוותי, יותר לסכן נפשות ישראל, הלכה למעשה. הראשון - כנראה - שנתן לכך את דעתו מפורשות, היה רבי שמואל ב"ר אלקנה מאלטונה. בשו"ת מקום שמואל³¹¹ (סי' ח) ביאר, "שגם במלחמת רשות יש קיום מצוה":

גם במלחמת רשות יש מצוה, דאל"ה איך מותר למלך להכניס את בני ישראל בסכנה, כמו שאיתא בשבועות (לה ע"ב): אמר שמואל מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מיענשא וכו', ופירשו שם בתוס' בהוצאה למלחמת הרשות קאמר. וכן איך מותרים במלחמת הרשות לחלל את השבת או שאר היתרים שישנם במלחמה. אלא ודאי שגם במלחמת הרשות יש קיום מצוה. ואמנם כך אמרה אביגיל לדוד: "כי מלחמת ד' אדני נלחם" (שמואל א כה, כח), הרי שקראה למלחמות דוד שהיו מלחמת רשות, מלחמת ד'.³¹² ומה שנקראים מלחמות אלו רשות, הוא משום שבאלו זקוקים לרשות הסנהדרין.

על כך העיר בספר משפט המלחמה (עמ' יא) ש"בשו"ת מקום שמואל אמנם מוכיח שגם במלחמת הרשות יש מצוה, אבל אינו מבאר איזו מצוה

310. הרב מ"מ פרבשטיין, אסיא נג-נד קבלת חיסון כסכנה, אף שהיא רחוקה".
 (תשנ"ד), עמ' 100; תורת המחנה, ב, עמ' 311. ר' לעיל הערה 278.
 311-313. ראה גם ר"י זילברשטיין, חשוקי חמד, נדרים נ ע"א: "...בציבור נחשב אי סוף פ"ז.
 312. ראה גם לשון הרמב"ם, הל' מלכים

מתקיימת". הוא עצמו הבהיר כי "נראה שהמצוה היא עצם קיום ציווי המלך".³¹³ בטענה זו קדמו רבי משה בצלאל לוריא, שכבר כתב מעין זה: "...גם במלחמת הרשות, כיון דאנשי צבא חייבין לשמור ציווי המלך ללחום [...] הוא בכלל שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך], הרי לגבייהו המלחמה מצוה חשיב, לקיים פקודת המלך...".³¹⁴ בין כך ובין כך נמצאת למד מסוגיית היתר היציאה למלחמת הרשות, שמשקלה של אחריות לאומית מגיע אפוא עד - ואפילו - דיני נפשות. משקל נכבד, מהותי ומשמעותי זה, מאפשר סיכון נפשות רבות, זאת הגם שמדובר במלחמה שכל עניינה הרווחה והגדלת שמעה של מדינה ושל הנהגתה.

עוד אפשר לומר שדברי הגמ' 'נפ"מ לעוסק במצוה שפטור מן המצוה', הכוונה היא על המלך עצמו, שהרי עליו אין שום מצוה במלחמת הרשות".
314. תורת הקנאות, ורשא תרנ"ט, סוטה מד ע"ב ד"ה נפ"מ, עמ' 88; וראה הערות רבינו הגרי"ש אלישיב, סוטה שם, עמ' רסד-רסה; שו"ת יביע אומר, ח"י, או"ח סי' נה אות ג.

313. עוד הוסיף בספר משפט המלחמה שם: "ויש להקשות, לכאורה, על שיטת המקום שמואל מסוטה (מד) שם נאמר שהעוסק במלחמת הרשות אינו נקרא שעוסק במצוה ואינו פטור ממצוה אחרת, הלא גם במלחמת הרשות יש בה קיום מצוה. אלא שמאחר שהמצוה היא בכך שממלא את ציווי המלך, על כן במקום שיש קיום מצוה אחרת, אינו חייב לשמור את ציווי המלך..."

